

## ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ժենյա Ստեփանյան

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի ասիստենտ

[zhenyastepanyan@ysu.am](mailto:zhenyastepanyan@ysu.am)

<https://orcid.org/0000-0002-3144-3264>

### Ներածություն

Խտրականության դեմ պայքարը ժամանակակից հասարակության կարևոր մարտահրավերներից է, որի դեմ արդյունավետ հակազդեցությունը գլխավորապես պայմանավորված է համապարփակ և լիարժեք օրենսդրական կարգավորումների առկայությամբ: Այս հարցում հատկապես կարևոր է քրեաիրավական ներգործության արդյունավետ միջոցների նախատեսումը: ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքն էական առաջընթաց է գրանցել խտրականության և ատելության խոսքի դեմ ուղղված ամբողջական կարգավորումներ նախատեսելու հարցում: Մասնավորապես, կարևոր քայլ է հենց «խտրականություն» անվամբ հանցակազմի նախատեսումը, որը բովանդակային առումով ևս էապես կատարելագործվել է և համապատասխանեցվել խտրականության դեմ պայքարի միջազգային չափանիշներին: Միևնույն ժամանակ, պետք է նկատել, որ օրենսդրական կարգավորումը զերծ չէ նաև թերություններից և բացերից, որոնք մանրամասն գիտական վերլուծության կարիք ունեն՝ հատկապես նկատի ունենալով նաև, որ խտրականության դեմ պայքարի հիմնախնդիրները շատ սուր են դրված միջազգային հանրության առաջ:

Վերոնշյալ նկատառումներից ելնելով՝ հոդվածի շրջանակներում խորությամբ վերլուծության են ենթարկվել խտրականության համար քրեական պատասխանատվության հիմնահարցերը, բացահայտվել են հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները, վեր են հանվել կարգավորման բացերն ու թերությունները, որոնք գործնականում արարքի որակման հարցում կարող են որոշակի խնդիրներ առաջացնել:

Հոդվածում լայնորեն օգտագործվել են խտրականության վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումները, միջազգային կառույցների հանձնարարականներն ու զեկույցները, փորձագիտական հետազոտությունների արդյունքները, ինչպես նաև վերլուծվել են խտրականության վերաբերյալ դոկտրինալ աղբյուրներում առկա հիմնական մոտեցումները:

Արդյունքում կատարվել են առկա բացերն ու թերություններն արդյունավետորեն հաղթահարելուն ուղղված համապատասխան առաջարկություններ:

### Խտրականության հանցակազմի քրեաիրավական բնութագիրը

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը սահմանում է, որ բոլոր մարդիկ ծնվում են ազատ և հավասար իրենց իրավունքներով և արժանապատվությամբ:

Խտրականության արգելքը և հավասարության սկզբունքը միջազգայնորեն ճանաչված, միմյանց հետ սերտորեն փոխկապակցված հիմնարար սկզբունքներ են: Մասնավորապես, հավասարության սկզբունքը ենթադրում է, որ հավասար իրավիճակում պետք է հավասար վերաբերմունք դրսևորվի, իսկ ոչ հավասար իրավիճակում՝ տարբերակված, որը չիրականացնելը, որպես կանոն, խտրականություն է:

Խտրականության արգելքն ընդգրկված է մարդու իրավունքների վերաբերյալ գրեթե բոլոր կարևորագույն փաստաթղթերում: Այդ արատավոր երևույթի դեմ պայքարում սկզբնական առաջընթացը գրանցվեց ՄԱԿ-ի կանոնադրության մշակման ժամա-

նակ՝ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո, ինչը, ինքնին, սկիզբ էր առել կանխամտածված և համակարգված խտրական գործելակերպի<sup>1</sup>:

Այնուհետև, հետևելով ՄԱԿ-ի կանոնադրությամբ ռասայի, սեռի, լեզվի և դավանանքի հիմքով խտրականության արգելքի սահմանմանը, «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը» և «Ցեղասպանություն հանցագործությունը կանխելու և պատժելու մասին կոնվենցիան» օրենքի առջև բոլորի հավասարության սկզբունքի իրավական համախմբման և խտրականության արգելքի սահմանման հարցում հաջորդ կարևոր քայլերը դարձան: Միևնույն ժամանակ, խտրականությունն արգելող դրույթներ են սահմանվել մարդու իրավունքների պաշտպանությանը նվիրված այնպիսի կարևորագույն միջազգային-իրավական փաստաթղթերով, ինչպիսիք են «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը», «Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին», «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին», «Երեխաների իրավունքների մասին», «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիաները, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան և դրան կից թիվ 12-րդ արձանագրությունը և այլն:

Օրենքի առջև բոլորի հավասարության և խտրականության արգելքի վերաբերյալ նորմեր նախատեսվել են նաև ՀՀ Սահմանադրությամբ: Այսպես՝ Սահմանադրությամբ նախ ընդգծվել են օրենքի առջև բոլորի հավասարության կարևորագույն սկզբունքը (հոդված 28) և դրա մասնավոր դրսևորումը՝ կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարությունը (հոդված 30), այնուհետև նախատեսվել է խտրականության արգելքը (հոդված 29)՝ որպես հավասարության սկզբունքի ապահովման կարևոր երաշխիք:

Ընդ որում, ՀՀ Սահմանադրության երկրորդ գլխով երաշխավորված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների դեմ ուղղված առավել վտանգավոր ոտնձգությունների դեպքում նախատեսվել է քրեական պատասխանատվություն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի «Սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերտառությամբ 28-րդ գլխում: Այստեղ զետեղված է նաև խտրականության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմը: Մասնավորապես, 2022 թվականի հուլիսի 1-ից գործող խմբագրությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քրեական օրենսգիրք) հոդված 203-ի համաձայն՝ *«խտրականությունը՝ տարբերակված վերաբերմունքի դրսևորումը, որը ոտնահարում է անձի իրավունքները կամ ազատությունները, կամ որով անձին առավելություններ են տրվում՝ առանց օբյեկտիվ հիմքի կամ իրավաչափ նպատակի՝ սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, էթնիկ կամ սոցիալական ծագման, գենետիկական հատկանիշների, լեզվի, կրոնի, աշխարհայացքի, քաղաքական կամ այլ հայացքների, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելության, գույքային վիճակի, ծննդի, առողջական վիճակի, հաշմանդամության, տարիքի կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքների հիմքով»*:

Մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը գործող խմբագրությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քրեական նախկին օրենսգիրք) հոդված 143-ը պատասխանատվություն էր նախատեսում *մարդու և քաղաքացու իրավահավասարությունը* խախտելու համար. *«Մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատություններն ուղղակի կամ անուղղակի խախտելը՝ կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ*

<sup>1</sup> St`u Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers ծեռնարկը, 2003, գլուխ 13, էջեր 633-636:

անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, որը վնաս է պատճառել մարդու և քաղաքացու իրավունքներին ու օրինական շահերին»:

Մեջբերված կարգավորումների համեմատական վերլուծությունից հետևում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 203-ում էական փոփոխություններ են կատարվել, և նախատեսվել են առավել համապարփակ կարգավորումներ՝ խտրականության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմը առավելագույնս համապատասխանեցնելով միջազգային չափանիշներին: Նախ՝ տեղին է հանցակազմը «խտրականություն» վերանվանելը՝ իրավահավասարությունը խախտելու նախկին ձևակերպման փոխարեն, ինչը համահունչ է միջազգային-իրավական կարգավորումներին: Միևնույն ժամանակ, խտրականության հանցակազմը բովանդակային առումով ևս կատարելագործվել է, մասնավորապես՝ նախատեսվել է այնպիսի կարգավորում, որը բխում է խտրականությունն արգելող միջազգային փաստաթղթերում և միջազգային դատական մարմինների մեկնաբանություններում նշված երևույթի էությանը տրված բնորոշումից: Այսպես՝ հանցակազմում ներառվել են օբյեկտիվ կողմի այնպիսի պարտադիր հատկանիշներ, ինչպիսիք են **տարբերակված վերաբերմունքի դրսևորումը՝ օբյեկտիվ հիմքի կամ իրավաչափ նպատակի բացակայության պայմաններում**: Տարբերակված վերաբերմունքի ընդգծումը, մեր կարծիքով, հատկապես կարևոր է, քանի որ արտացոլում է խտրականության բուն էությունը. խտրականության առկայությունը կամ բացակայությունը որոշվում է նախևառաջ համեմատության կիրառմամբ, այն է՝ արդյո՞ք անձը, այլոց համեմատ, ում հետ գտնվել է համանման իրավիճակում, արժանացել է տարբերակված վերաբերմունքի՝ ի վնաս իր իրավունքների կամ ազատությունների, կամ արդյո՞ք անձին այլոց համեմատ տրվել է առավելություն:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) իր նախադեպային իրավունքի շրջանակներում խտրականությունը բնորոշել է որպես **համանման իրավիճակում** գտնվող անձանց նկատմամբ **տարբերակված վերաբերմունքի** դրսևորում՝ առանց որևէ օբյեկտիվ հիմքի կամ ողջամիտ բացատրության<sup>1</sup>: Այլ կերպ՝ Եվրոպական դատարանը խտրականության փաստը հիմնավորելու համար կիրառում է «համեմատական եզրը»<sup>2</sup>՝ ընդգծելով, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Եվրոպական կոնվենցիա կամ Կոնվենցիա) 14-րդ հոդվածով բողոք ներկայացնելիս դիմումատուն նախևառաջ պետք է հիմնավորի, որ այլ անձի համեմատ, ում հետ գտնվել է համանման իրավիճակում, արժանացել է տարբերակված վերաբերմունքի, կամ այլ անձանց կամ նրանց խմբի հետ հավասար է դիտարկվել, թեև գտնվել են հարաբերականորեն տարբեր իրավիճակում<sup>3</sup>: Ընդ որում, պարտադիր չէ, որպեսզի իրավիճակը լինի լրիվ նույնական, այլ բավարար է ցույց տալ, որ դիմումատուն գտնվել է **հարաբերականորեն նման իրավիճակում** այլ անձանց հետ<sup>4</sup>:

<sup>1</sup> St' u mutatis mutandis, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Virabyan v. Armenia* գործով 2013 թվականի հունվարի 2-ի վճիռը, գանգատ թիվ 40094/05, *Willis v. United Kingdom* գործով 2002 թվականի սեպտեմբերի 11-ի վճիռը, գանգատ թիվ 36042/97:

<sup>2</sup> St' u իրավական պաշտպանության եղանակները խտրականության գործերով ձեռնարկը, <https://rm.coe.int/168048a700> (մուտք 23.05.2024թ.):

<sup>3</sup> St' u mutatis mutandis, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ուղեցույցը Եվրոպական կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի և թիվ 12-րդ արձանագրության 1-ին հոդվածի վերաբերյալ՝ 2023 թվականի օգոստոսի 31-ի դրությամբ [https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide\\_Art\\_14\\_Art\\_1\\_Protocol\\_12\\_ENG](https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG) (մուտք 23.05.2024թ.):

<sup>4</sup> Օրինակ՝ *Varnas v. Lithuania* և *Chaldeyev v. Russia* գործերով վճիռներում Եվրոպական դատարանը գտել է, որ կալանավորված և դատապարտված անձինք գտնվում են համանման իրավիճակում ամուսնական այցելությունների կամ երկարաժամկետ այցերի առումով, կամ որ կինը և տղամարդը գտնվում են համանման իրավիճակում դեկրետ գնալու իրավունքից օգտվելիս (*Yocheva and Ganeva v. Bulgaria*):

Այսպիսով, պետք է նկատել, որ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ խտրականությունն առկա է ոչ միայն այն դեպքում, երբ համանման իրավիճակում ի վնաս անձի տարբերակված վերաբերմունք է դրսևորվում, կամ անձին առավելություն է տրվում, այլև երբ *նույն վերաբերմունքը ցուցաբերվում է տարբեր իրավիճակներում գտնվող անձանց նկատմամբ*<sup>1</sup>։ Մինչդեռ խտրականության վերոնշյալ դրսևորումը ներառված չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 203-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի շրջանակներում, ինչը, կարծում ենք, օրենսդրական բաց է և կարող է գործնականում արարքի որակման հարցում խնդիրներ առաջացնել։

Միաժամանակ, միջազգային-իրավական չափանիշների համաձայն՝ ցանկացած տարբերակված վերաբերմունք չէ, որ խտրականություն է, այլ այնպիսին, որը *գուրկ է օբյեկտիվ հիմքից կամ ողջամիտ բացատրությունից*։ Վերոնշյալը որոշելու համար Եվրոպական դատարանը հետևյալ թեսթն է կիրառում. արդյո՞ք տարբերակված վերաբերմունքը հետապնդում է *իրավաչափ նպատակ*<sup>2</sup>, և արդյո՞ք առկա է *համաչափություն*<sup>3</sup> ձեռնարկվող միջոցի ու հետապնդվող նպատակի միջև։ Ընդ որում, դրանցից թեկուզև մեկի բացակայությունը ենթադրում է, որ վերաբերմունքը խտրական է եղել։

Ընդհանուր առմամբ խտրականությունը բացակայում է *աշխատանքին ներհատուկ պահանջների դեպքում*, ինչը տարբերակված վերաբերմունքի արդարացման օբյեկտիվ հիմք է, *կառուցողական գործողությունների դեպքում* (որպես այդպիսին դիտարկվում են ժամանակավոր միջոցառումները, որոնք, որպես կանոն, կիրառվում են պետական մարմինների կամ մասնավոր կազմակերպությունների կողմից՝ մարդկանց որոշակի խմբի և հասարակության միջև ավանդաբար տիրող անհավասարությունը վերացնելու նպատակով), ինչպես նաև *ողջամիտ հարմարեցումների դեպքում* (սա գործատուի վրա դրված պարտականություն է, որպեսզի վերջինս աշխատավայրում կատարի անհրաժեշտ փոփոխություններ, որ անբարենպաստ վի-

<sup>1</sup> Տե՛ս խտրականության դեմ Եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ ձեռնարկը [https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra\\_case\\_law\\_handbook\\_hy\\_0.pdf](https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_case_law_handbook_hy_0.pdf) (մուտք 23.05.2024թ.)։

<sup>2</sup> Եվրոպական դատարանը սահմանել է մի շարք նպատակներ, որոնք կարող են թույլատրելի և իրավաչափ դիտարկվել Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի ներքո դիմումները քննարկելիս, մասնավորապես՝ խաղաղության վերականգնում (Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina [ՄՊ], 2009, §45), ազգային անվտանգության պաշտպանություն (Konstantin Markin v. Russia [ՄՊ], 2012, §137), տնտեսական կայունության ապահովում (Mamatras and Others v. Greece, 2016, §103), անչափափառ իրավախախտների ռեպրիլիտացիայի նպատակով (Khamtokhu and Aksenchik v. Russia [ՄՊ], 2017, §80), սեռով պայմանավորված բռնությունից կանանց պաշտպանություն (Khamtokhu and Aksenchik v. Russia [ՄՊ], 2017, §82) և այլն։

<sup>3</sup> Այս առումով Եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ պետությունները տարբերակված վերաբերմունքի գնահատման հարցում օժտված են որոշակի հայեցողական ազատությամբ, ընդ որում, կան կոնկրետ ոլորտներ, որտեղ այդ հայեցողությունը բավականին լայն է։ Մասնավորապես, դատարանը նշել է, որ քանի որ ազգային իշխանություններն ավելի լավ պատկերացում ունեն իրենց հասարակության և նրա պահանջումների մասին, ուստի կարող են ավելի լավ գնահատել՝ սոցիալական կամ տնտեսական տեսնակյունից ինչն է հանրային շահի տիրույթում, եթե այն, իհարկե, ակնհայտորեն զրկված չէ ողջամիտ հիմքերից։ Միևնույն ժամանակ, դատարանը սահմանել է խտրականության կոնկրետ հիմքեր, որտեղ պետության հայեցողության աստիճանն ավելի սահմանափակ է։ Մասնավորապես, դատարանը նշել է, որ ոչ մի տարբերակված վերաբերմունք, պայմանավորված բացառապես կամ մեծամասամբ անձի էթնիկ ծագմամբ, չի կարող օբյեկտիվորեն արդարացվել ժամանակակից ժողովրդավարական հասարակությունում, որը կառուցված է բազմակարծության և տարբեր մշակույթները հարգելու սկզբունքի վրա։ Նմանապես գենդերային կամ սեռական կողմնորոշման հիմքով տարբերակված վերաբերմունքը կարող է արդարացվել առավել ծանրակշիռ պատճառաբանությունների առկայության պայմաններում։

ճակում գտնվող աշխատողը կարողանա կատարել իր աշխատանքային պարտականությունները)<sup>1</sup>: Այս առումով Եվրոպական դատարանը փաստել է, որ պետության նեգատիվ պարտավորությանը զուգընթաց, այն է՝ թույլ չտալ խտրականության դրսևորում, Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածից բխում է նաև պետության պոզիտիվ պարտավորությունը՝ կանխելու, վերացնելու կամ պատժելու խտրականությունը: Նման պոզիտիվ պարտավորություններն ընդգրկում են, այսպես կոչված, պոզիտիվ միջոցառումները կամ պոզիտիվ գործողությունները, որոնք պետությունը պետք է ձեռնարկի փաստացի անհավասարությունը վերացնելու համար<sup>2</sup>: Մասնավորապես, հավասարության սկզբունքը երբեմն պահանջում է, որ մասնակից պետությունները դրական միջոցառումներ ձեռնարկեն՝ վերացնելու կամ նվազեցնելու այն պայմանները, որոնք նպաստում են խտրականության դրսևորմանը: Նման գործողությունները կարող են ենթադրել որոշակի արտոնյալ վերաբերմունք բնակչության որոշակի մասի նկատմամբ: Հետևաբար, քանի դեռ նման գործողություններն անհրաժեշտ են փաստացի անհավասարությունը շտկելու համար, իրավաչափ տարբերակման հիմք են<sup>3</sup>:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 203-ով նախատեսված խտրականության հանցակազմում հատկապես շեշտվում է իրավաչափ նպատակի բացակայությունը՝ որպես տարբերակված վերաբերմունքը խտրականություն դիտարկելու պարտադիր պահանջ, մինչդեռ որևէ նշում առկա չէ համաչափության վերաբերյալ: Այնինչ եթե նույնիսկ տարբերակված վերաբերմունքն իրավաչափ նպատակ է հետապնդում, *այն չի կարող խտրականությունն արդարացնող ողջամիտ և օբյեկտիվ հիմք լինել, եթե խախտվել է գործադրվող միջոցի ու հետապնդվող նպատակի միջև համաչափությունը*: Հետևաբար, կարծում ենք, համաչափությունն ապահովելու վերաբերյալ պահանջը ևս պետք է արտացոլվի հանցակազմի դիսպոզիցիայում:

### Պաշտպանվող հատկանիշները

Խտրականության հանցակազմն առկա է ոչ թե պարզապես տարբերակված վերաբերմունք դրսևորելու ցանկացած դեպքում, այլ այնպիսի իրավիճակում, երբ նման տարբերակումը պայմանավորված է եղել *պաշտպանվող հատկանիշներից* որևէ մեկով:

Վերոշարադրյալի կապակցությամբ Եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը վերաբերմունքի ցանկացած տարբերակում չէ, որ արգելում է, այլ միայն այնպիսին, որը հիմնված է *անհատականացված, օբյեկտիվ անձնական բնութագրի կամ կարգավիճակի վրա, ինչով կարելի է անձանց կամ անձանց խմբերը տարբերակել միմյանցից*<sup>4</sup>: Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածում նախատեսված է խտրականության պաշտպանվող հատկանիշների բաց թվարկում, քանի որ օգտագործվում է «այլ ցանկացած կարգավիճակ» արտահայտությունը: Ընդ որում, «այլ կարգավիճակ» արտահայտությունը Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի շրջանակներում լայն կերպով է մեկնաբանվել՝ վերոնշյալի ներքո դիտարկելով նաև այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են տարիքը, գենդե-

<sup>1</sup> Տե՛ս Իրավական պաշտպանության եղանակները խտրականության գործերով ձեռնարկը, <https://rm.coe.int/168048a700> (մուտք 23.05.2024թ.):

<sup>2</sup> Տե՛ս mutatis mutandis, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ուղեցույցը Եվրոպական կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի և թիվ 12-րդ արձանագրության 1-ին հոդվածի վերաբերյալ՝ 2023 թվականի օգոստոսի 31-ի դրությամբ [https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide\\_Art\\_14\\_Art\\_1\\_Protocol\\_12\\_ENG](https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG) (մուտք 23.05.2024թ.):

<sup>3</sup> Տե՛ս Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers ձեռնարկը, 2003, գլուխ 13, էջեր 651-655:

<sup>4</sup> Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Մեծ պալատի՝ *Molla Sali v. Greece* գործով 2020 թվականի հունիսի 18-ի վճիռը, զանգատ թիվ 20452/14, § 134, *Fábián v. Hungary* գործով 2017 թվականի սեպտեմբերի 5-ի վճիռը, զանգատ թիվ 78117/13, § 113:

րային ինքնությունը, սեռական կողմնորոշումը, առողջական վիճակը և հաշմանդամությունը, ծնողական և ընտանեկան կարգավիճակը, աշխատանքային կարգավիճակը և այլն<sup>1</sup>:

Հետաքրքրական է Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումն առ այն, թե որ հանգամանքները չեն դիտարկվում «այլ կարգավիճակի» ներքո: Մասնավորապես, վերաբերմունքի մեջ տարբերությունը, որը պայմանավորված չէ անձնական կարգավիճակով, չի կարող դիտարկվել որպես «այլ կարգավիճակ»: Օրինակ՝ *Gerger v. Turkey* գործով վճռում Եվրոպական դատարանը եզրահանգել է, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու հարցում դատապարտյալների միջև տարբերակումը չի կարող դիտարկվել որպես «այլ կարգավիճակով» պայմանավորված, քանի որ այն եղել է ոչ թե անձանց խմբերի, այլ տարբեր հանցանքների միջև՝ դրանց ծանրության աստիճանով պայմանավորված<sup>2</sup>:

Այսպիսով, պաշտպանվող հատկանիշներն արտացոլում են անձանց կամ անձանց խմբի ինքնության առավել կարևոր և էական կողմերը, որոնք, որպես կանոն, չեն կարող փոփոխվել (օրինակ՝ լեզուն, սեռը կամ էթնիկ պատկանելությունը):

ՀՀ քրեական օրենսգրքով խտրականության պաշտպանվող հիմքերի բավականին լայն շրջանակ է նախատեսված, որոնք նույնական են ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված հատկանիշներին: Միևնույն ժամանակ, Օրենքն արդարացիորեն սպառնիչ թվարկում չի պարունակում՝ ընդօշնակ, որ խտրականությունը կարող է տեղի ունենալ նաև անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներով պայմանավորված: Սակայն վերոնշյալն ամենևին չի նշանակում, որ ցանկացած հանգամանք կարող է դիտարկվել որպես պաշտպանվող հատկանիշ. անձնական կամ սոցիալական այլ հանգամանքը պետք է իր բնույթով այնպիսին լինի, որ համարժեք կամ համաբնույթ լինի հողվածով հստակ թվարկված մյուս հատկանիշներին: Հետևաբար, ընդհանրացնելով նաև այս հարցի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը, կարծում ենք, որ այլ հանգամանքով պայմանավորված տարբերակված վերաբերմունքը կդիտարկվի որպես խտրականություն, եթե հիմնված լինի անձի անձնական կամ սոցիալական այնպիսի անհատականացված և օբյեկտիվ բնութագրի կամ կարգավիճակի վրա, որի ուժով կարելի է **անձանց կամ անձանց խմբերը տարբերակել միմյանցից**:

Միաժամանակ, թեև մեր օրենսդրությամբ պաշտպանվող հիմքերի սպառնիչ ցանկ չի սահմանվում, այնուամենայնիվ Եվրոպական մի շարք կառույցներ ՀՀ-ին ուղղված իրենց հանձնարարականներում մշապես ընդգծել են օրենսդրորեն այնպիսի պաշտպանվող հատկանիշների ամրագրման անհրաժեշտության մասին (ոչ միայն քրեական օրենսդրությամբ), ինչպիսիք են սեռական կողմնորոշումը, գենդերային ինքնությունը<sup>3</sup>: Վերոնշյալի կապակցությամբ հարկ է ընդգծել, որ ՀՀ Սահմա-

<sup>1</sup> *St'u mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ուղեցույցը Եվրոպական կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի և թիվ 12-րդ արձանագրության 1-ին հոդվածի վերաբերյալ՝ 2023 թվականի օգոստոսի 31-ի դրությամբ [https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide\\_Art\\_14\\_Art\\_1\\_Protocol\\_12\\_ENG](https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG) (մուտք 23.05.2024թ.):

<sup>2</sup> *St'u* Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Մեծ պալատի՝ *Gerger v. Turkey* գործով 1999 թվականի հուլիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 24919/94, §69:

<sup>3</sup> Այսպես, օրինակ, Ռասիզմի և անհամադրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողովի՝ Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ 2016 թվականի հունիսի 28-ի զեկույցում ընդգծվել է, որ ՀՀ իշխանություններին խորհուրդ է տրվում քրեական օրենսդրությունը համապատասխանեցնել Ռասիզմի և անհամադրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողովի ընդհանուր քաղաքականության 7-րդ հանձնարարականի պահանջներին, մասնավորապես, անհրաժեշտ է արգելված հիմքերի շարքում, ի թիվս այլնի, հստակորեն սահմանել սեռական կողմնորոշումը և գենդերային ինքնությունը: Այնուհետև, անդրադառնալով վերոնշյալ զեկույցի իմպլեմենտացման հարցերին՝ Հանձնաժողովը 2019 թվականի հունիսի 18-ի եզրահանգումներում ընդգծել է, որ թեև ՀՀ կառավարությունը ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծի որոշ հոդվածներ համապատասխանեցրել է զեկույցի պահանջներին,

նադրությամբ, ինչպես նաև քրեական օրենսգրքով խտրականության հիմքերի սպառնիչ թվարկում նախատեսված չլինելու պայմաններում թե՛ սեռական կողմնորոշումը, թե՛ գենդերային ինքնությունն անխուսափելիորեն դիտարկվելու են որպես անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանք, ուստի այս առումով, կարծում ենք, որևէ մտահոգություն չի կարող, հատկապես որ այս հարցի շուրջ միջազգային հանրության դիրքորոշումը միանշանակ է ու հստակ:

### Քրեական պատասխանատվության շեմը

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 203-ի վերլուծությունից հետևում է, որ խտրականության հանցակազմն ավարտված է համարվում անձի իրավունքները կամ ազատությունները ոտնահարող կամ անձին առավելություններ տվող տարբերակված վերաբերմունք դրսևորելու պահից, այլ կերպ՝ սույն հանցավոր արարքը նկարագրված է ձևական հանցակազմով<sup>1</sup>: Հարկ է նկատել, որ ՀՀ քրեական նախկին օրենսգրքի հոդված 143-ը նկարագրված էր նյութական հանցակազմով, քանի որ հանցագործությունն ավարտված էր համարվում այն դեպքում, երբ մարդու և քաղաքացու իրավունքներին ու օրինական շահերին *վնաս* էր պատճառվում: Այսպիսով, քրեական նոր օրենսգրքով խտրականության համար քրեական պատասխանատվության շեմը բավականին իջեցվել է: Ստացվում է, որ անձի իրավունքները կամ ազատությունները ոտնահարող ցանկացած տարբերակված վերաբերմունք արդեն իսկ հանցագործություն է: Թվում է, թե դրանով օրենսդիրն էլ ավելի է ընդգծում խտրականության բարձր վտանգավորությունը, հետևաբար՝ պատրաստականությունը վերոնշյալ արատավոր երևույթին հակադրելու քրեաիրավական գործիքակազմի կիրառմամբ, այնուամենայնիվ, մեր խորին համոզմամբ, խտրականության՝ որպես հանցագործության շրջանակի ընդլայնումը ոչ միայն չի նպաստելու դրա դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանը, այլ, ընդհակառակը, շատ դեպքերում խոչընդոտ է դառնալու տուժողների իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից: Բացի այդ, նման պայմաններում վերանում կամ անորոշ է դառնում այն սահմանագիծը, որը թույլ կտար տարանջատել հանցագործությունը վարչական կամ քաղաքացիական իրավախախտումներից, քանի որ խտրականության արգելքը սահմանված է ոչ միայն քրեական օրենսգրքով, այլև ճյուղային մի շարք այլ օրենսդրություններով, մասնավորապես՝ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով, «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքով, «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքով և այլն:

Այս առումով հատկանշական է, որ խտրականության դեմ պայքարի եվրոպական չափանիշների տեսանկյունից հատկապես կարևորվում են խտրականության համընդգրկուն հասկացության և դրա տեսակների սահմանումը, նման գործերով ապացույցի չափանիշի, ինչպես նաև ապացուցման բեռի հստակեցումը, տուժողի իրավունքների վերականգնման արդյունավետ կառուցակարգերի նախատեսումը: Մասնավորապես, Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողովն իր ընդհանուր քաղաքականության թիվ 7 հանձնարարականով ընդգծել է, որ խտրականության գործերով օրենքը պետք է ոլորտինացնի ապացուցման գործընթացը՝ նախատեսելով նման գործերով ապացուցման բեռի տարբերակված բաշխման չափանիշներ: Վերոնշյալը ենթադրում է, որ եթե հայցվորին հաջողվում է

այնուամենայնիվ Հանձնաժողովի հանձնարարականներն ամբողջությամբ չեն կենսագործվել, քանի որ խտրականության բոլոր հիմքերը չէ, որ ներառվել են համապատասխան հոդվածներում:

<sup>1</sup> Տե՛ս ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույցը, Երևան, 2022 թ., **Ս.Վ. Առաքելյան, Ա.Վ. Բարսեղյան**, Մարդու դեմ ուղղված հանցագործություններն ըստ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի, Երևան, 2023թ., էջեր 272-275:

համոզիչ փաստերով բարձրացնել խտրականության կանխավարկածը, ապա ապացուցման բեռն առ այն, որ խտրականություն տեղի չի ունեցել, ընկնում է պատասխանող կողմի վրա<sup>1</sup>:

Մինչդեռ քրեական վարույթի շրջանակներում ապացուցման գործընթացը շատ ավելի բարդ է: Նախ՝ այդ բեռը կրում է մեղադրանքի կողմը, բացի այդ, քրեական դատավարության շրջանակներում անձի մեղքը հաստատվում է միայն հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով: Կարծում ենք՝ նաև վերոնշյալով է պայմանավորված հանձնարարականում տեղ գտած այն մոտեցումը, որ ռասիզմի և ռասայական խտրականության դեմ պայքարում *քաղաքացիական և վարչական օրենսդրությունները տուժողների իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից շատ ավելի ձկուն իրավական գործիքակազմեր են պարունակում (պատճառված նյութական և բարոյական վնասի փոխհատուցում, տուժողի խախտված իրավունքների վերականգնում), քան քրեաիրավականը, որն ավելի շատ սիմվոլիկ դեր է կատարում և միտված է խտրականության կանխարգելմանը*<sup>2</sup>:

Այսպիսով, ակնհայտ է, որ խտրականության վերաբերյալ գործերով քաղաքացիաիրավական և վարչաիրավական գործիքակազմերը տուժողների իրավունքների պաշտպանության հարցում արդյունավետ վերականգնողական մեխանիզմներ են պարունակում, գործում են ավելի արագ, նվազ բարդության են և ավելի քիչ ռեսուրսներ են պահանջում, քան քրեաիրավական ներգործության միջոցները: Այլ հարց է, սակայն, որ ՀՀ քաղաքացիաիրավական և վարչաիրավական ներկայիս կարգավորումները չեն համապատասխանում խտրականության դեմ պայքարի եվրոպական չափանիշներին, չեն պարունակում համապարփակ և արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցներ, ինչը մշտապես ընդգծվել է Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ զեկույցներում<sup>3</sup>: Ուստի պետության ջանքերը նախևառաջ պետք է ուղղվեն առկա բացերը և թերի կարգավորումները շտկելուն, խտրականության դեմ պայքարում միջազգային չափանիշներին բավարարող գործիքակազմեր ներդնելուն, որոնք գործում երաշխիք կլինեն խտրականության զոհերի իրավունքների պաշտպանության հարցում:

Վերոգրյալ նկատառումներով պայմանավորված՝ կարծում ենք՝ անընդունելի է խտրականության համար քրեական պատասխանատվության շեմն իջեցնելը, ինչն ամենևին չի ապահովելու վերոնշյալ երևույթի դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացումը, խտրականության զոհերի իրավունքների համակողմանի պաշտպանությունը: Մինչդեռ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 203-ից հետևում է, որ պաշտպանվող հատկանիշներից որևէ մեկով պայմանավորված ցանկացած տարբերակված վերաբերմունք, որի արդյունքում ոտնահարվում է անձի իրավունքներն ու ազատությունները, արդեն իսկ հանցագործություն է: Այլ կերպ՝ վերոնշյալ ձևակերպումն այնքան լայն է, որ հավակնում է ընդգրկել խտրականության գրեթե ցանկացած դրսևորում, այնինչ որպես հանցագործություն պետք է դիտարկվեն միայն խտրականության ամենավտանգավոր դրսևորումները, որոնց արդյունքում անձի իրավունքներին և ազատություններին առավել էական վնաս է պատճառվում: Այս առումով տեղին է մեջբերել *Վ.Ա. Նովիկովի* դիրքորոշումը. «*խտրականության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմի չգործելու հիմնական պատճառն այն է, որ հոդվածը ներառում է խտրականության գրեթե բոլոր տեսակ-*

<sup>1</sup> Տե՛ս Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողովի ընդհանուր քաղաքականության թիվ 7 հանձնարարականը <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislation/16808b5aae> (մուտք 23.05.2024թ.):

<sup>2</sup> Տե՛ս նույն տեղում:

<sup>3</sup> Տե՛ս Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողովի՝ 2016 թվականի հունիսի 28-ի զեկույցը Հայաստանի մասին (մշտադիտարկման հիմնադրոյ փուլ) <https://rm.coe.int/fourth-report-on-armenia-armenian-translation-/16808b5538> (մուտք 23.05.2024թ.):

ները, լողզված է և անորոշ: Ստացվել է յուրահատուկ հռչակագրային մեռած նորմ: Հողվածի թերություններից է, որ դրանում բացակայում են հանցակազմի այնպիսի հատկանիշներ, որոնք արտահայտում են դրա վտանգավորությունը. չէ՞ որ խտրականության համար կարող է վրա հասնել նաև պատասխանատվության այլ միջոցներ (վարչական, կարգապահական, քաղաքացիաիրավական)»<sup>1</sup>:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերոշարադրյալը՝ կարծում ենք, որ որպես խտրականության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ պետք է նախատեսվի հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացումը, այն է՝ էական վնասի պատճառումը, ինչն էլ միայն հիմք կլինի փաստելու հանցագործության առկայության մասին: Նշված հասկացությունը գնահատողական է և պետք է որոշակիացվի յուրաքանչյուր գործի փաստական հանգամանքների համակողմանի վերլուծության արդյունքում<sup>2</sup>: Մասնավորապես, պատճառված վնասը կարող է դիտարկվել որպես էական՝ հաշվի առնելով խախտված իրավունքի բնույթն ու ուսմահարման աստիճանը, տուժողի, նրա ընտանիքի համար առաջացած բացասական հետևանքները, տուժած անձանց քանակը, պատճառված գույքային վնասը, ինչպես նաև տվյալ հարցի լուծման համար կարևոր նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ: Ընդ որում, հաշվի առնելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդհանուր տրամաբանությունը՝ գույքային վնասի դեպքում պետք է ընդգծվի, որ էական է դիտարկվում խոշոր չափերի գույքային վնասը<sup>3</sup>:

### Եզրակացություն

Ամփոփելով խտրականության հանցակազմի վերաբերյալ մեր նկատառումները՝ կարծում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 203-ը պետք է շարադրել հետևյալ բովանդակությամբ. «**խտրականությունը՝ հարաբերականորեն նման իրավիճակում գտնվող անձի նկատմամբ տարբերակված վերաբերմունքի կամ հարաբերականորեն տարբեր իրավիճակում գտնվող անձի նկատմամբ նույն վերաբերմունքի դրսևորումը՝ առանց օբյեկտիվ հիմքի կամ ողջամիտ բացատրության, այն է՝ առանց իրավաչափ նպատակի կամ ծեռնարկված միջոցի և իրավաչափ նպատակի միջև համաչափության՝ սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, էթնիկ կամ սոցիալական ծագման, գենետիկական հատկանիշների, լեզվի, կրոնի, աշխարհայացքի, քաղաքական կամ այլ հայացքների, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելության, գույքային վիճակի, ծննդի, առողջական վիճակի, հաշմանդամության, տարիքի կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքների հիմքով, որն էական վնաս է պատճառել անձի իրավունքներին կամ ազատություններին**»:

Անհրաժեշտ է հոդված 203-ը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 3-րդ մասով՝ «**Սույն հոդվածի 1-ին մասի խմատով՝ գույքային վնասի դեպքում էական է համարվում խոշոր չափերի գույքային վնասը**»:

### Համառոտագիր

Սույն հոդվածի շրջանակներում վերլուծության են ենթարկվել խտրականության համար քրեական պատասխանատվության հիմնահարցերը, բացահայտվել են հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները, վեր են հանվել կարգավորման բացերն ու թերությունները, որոնք գործնականում արարքի որակման հարցում կարող են որոշակի խնդիրներ առաջ բերել: Հետազոտության իրականացումն

<sup>1</sup> Տե՛ս **В. А. Новиков**, *Дискриминация: преступление и административное правонарушение*, Актуальные проблемы российского права, № 3 (76), 2017, էջեր 168-174:

<sup>2</sup> Պատճառված վնասը որպես էական գնահատելու վերաբերյալ, *mutatis mutandis*, տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ թիվ ԳՂ5/0004/01/16, ԿՂ3/0013/01/18, ԼՂ0207/01/12 գործերով որոշումները, ինչպես նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ թիվ ՍՂՈ-1174 որոշումը:

<sup>3</sup> Տե՛ս, մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդվածներ 277-ը, 441-ը, 446-ը, 460-ը և այլն:

հատկապես արդիական է 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի գործողության պայմաններում, որով խտրականության հանցակազմում արմատական փոփոխություններ են նախատեսվել: Այսպես՝ հողվածում մանրամասն վերլուծվել են խտրականության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի այնպիսի պարտադիր հատկանիշներ, ինչպիսիք են համանման իրավիճակում տարբերակված վերաբերմունքի դրսևորման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև դրանք արդարացնող հանգամանքները: Միևնույն ժամանակ, հողվածում քննարկվել և հիմնավորվել է հանցակազմը նյութական հանցակազմով նախատեսելու անհրաժեշտության հարցը, որը թույլ կտա խտրականության համար քրեական պատասխանատվությունը հստակորեն տարբերակել իրավական պատասխանատվության մյուս տեսակներից:

Հողվածում լայնորեն օգտագործվել են խտրականության վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումները, միջազգային կառույցների հանձնարարականներն ու զեկույցները, փորձագիտական հետազոտությունները, ինչպես նաև վերլուծվել են խտրականության վերաբերյալ դոկտրինալ աղբյուրներում առկա հիմնական մոտեցումները: Արդյունքում կատարվել են առկա բացերն ու թերություններն արդյունավետորեն հաղթահարելուն ուղղված համապատասխան առաջարկություններ:

**Բանալի բառեր** - խտրականություն; Եվրոպական դատարան; Եվրոպական կոնվենցիա; տարբերակված վերաբերմունք; իրավաչափ նպատակ; պաշտպանվող հատկանիշներ; էական վնաս

## THE MAIN ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY FOR DISCRIMINATION

**Zhenya Stepanyan**

*Associate Professor at the YSU Chair of Criminal Law*

*Candidate of Legal Sciences*

*zhenyastepanyan@ysu.am*

*<https://orcid.org/0000-0002-3144-3264>*

### Abstract

The Article analyzes the issues of criminal liability for discrimination, reveals the objective and subjective features of the crime, as well as highlights the gaps and shortcomings of the regulation, which may cause certain problems in practice in relation to the qualification of the crime. The research is especially relevant given the adoption of the new Criminal Code of the Republic of Armenia, which is in force since July 1, 2022. It has radically amended the crime of discrimination. Thus, the article analyzes in detail such mandatory features of the objective side of the crime of discrimination as the difference in treatment in a similar situation, and the circumstances justifying it.

At the same time, based on the research done, it is suggested to define discrimination as a material crime, which will allow to clearly distinguish the criminal responsibility for discrimination from other types of legal responsibility.

The Article is widely based on the case-law of the European Court of Human Rights regarding discrimination, as well as the recommendations, reports made and research done by international bodies. The main approaches in doctrinal sources on discrimination are also analyzed. As a result, relevant recommendations aimed at effectively overcoming existing gaps and shortcomings are made.

**Key words** – *Discrimination; European Court; European Convention; Difference in Treatment; Legitimate Aim; Proportionality; Discrimination by Grounds; Significant Damage.*

## ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЮ

**Женя Степанян**

*Ассистент кафедры Уголовного права ЕГУ,*

*кандидат юридических наук*

*zhenyastepanyan@ysu.am*

*<https://orcid.org/0000-0002-3144-3264>*

### Абстракт

В рамках данной статьи проанализированы вопросы уголовной ответственности за дискриминацию, выявлены объективные и субъективные признаки преступления, выделены пробелы и недостатки регулирования, которые на практике при квалификации преступления могут вызвать определенные проблемы. Осуществление исследования особенно актуально в условиях нового Уголовного кодекса Республики Армения, вступившего в силу 1 июля 2022 года, которым были внесены радикальные изменения в состав преступления дискриминации. В частности, в статье подробно анализируются такие обязательные признаки объективной стороны преступления дискриминации, как особенности проявления дифференцированного обращения в аналогичной ситуации, а также обстоятельства, оправдывающие их.

При этом, в статье рассмотрен вопрос о необходимости определения состав данного преступления как материального, что позволило бы четко разграничить уголовную ответственность за дискриминацию от других видов юридической ответственности.

В статье широко использованы прецедентное право Европейского суда по правам человека о дискриминации, рекомендации и отчеты международных институтов, экспертные исследования, а также проанализированы основные подходы в доктринальных источниках по вопросам дискриминации. По итогам были выдвинуты соответствующие рекомендации, направленные на эффективное преодоление имеющихся пробелов и недостатков.

**Ключевые слова** - *дискриминация; Европейский суд; Европейская конвенция; дифференциация в обращении; законная цель; пропорциональность; дискриминация по признаку; значительный ущерб.*